

UWAGI WSTĘPNE NA TEMAT MONGOLSKIEGO RĘKOPISU „OPOWIEŚCI KRÓLA BIKRAMIDŻIDA I KRÓLA KISNY” ZE ZBIORÓW MUZEUM AZJI I PACYFIKU W WARSZAWIE

ABSTRACT: The article contains introductory remarks on the Mongolian manuscript „The Tales of King Bikramijid and Kisna” (mong. *Boyda Bikramijid qayan Kisna qayan qoyar-un üliger*), from the collection of the Asia and Pacific Museum in Warsaw, cataloged under the number MAP 9025. The manuscript is unique, as it is probably the most comprehensive collection of Mongolian stories related to the Indian king Vikramaditya (Skt. Vikramāditya, Mong. Bikramijid). It seems that the creator of the manuscript wanted to collect in one work all three cycles of stories connected to the king Vikramaditya, i.e. the stories of Bikramijid, Arji Borji and Kisna. Other available manuscripts contain only one of these cycles or even a part of them. The article discusses the current state of research in the field as well as information on the Mongolian, Oirat and Tibetan manuscripts gathered in Western and Asian collections.

KEYWORDS: Mongolian manuscript, preliminary remarks, Bikramijid, Arji Borji, Kisna

RĘKOPIS

W Muzeum Azji i Pacyfiku w Warszawie znajduje się rękopis sporządzony w języku mongolskim „Opowieści króla Bikramidżida i króla Kisny” (mong. *Boyda Bikramijid qayan Kisna qayan qoyar-un üliger*), skatalogowany pod numerem MAP 9025. Dzięki projektowi digitalizacji manuskryptów znajdujących się w zbiorach Muzeum, rozpoczętym w roku 2019, a zainicjowanym przez panią Dominikę Kossowską-Janik, specjalistkę ds. edukacji Działu Edukacji Muzeum Azji i Pacyfiku, obecnie kustosa Muzeum, jest on dostępny on-line (<https://manuskrypty.muzeumazji.pl>). Projekt ten otrzymał w roku 2020 nagrodę w Konkursie na Wydarzenie Muzealne Roku Sybilla w kategorii „Projekty naukowo-badawcze”.

Rękopis ten jest unikalny z wielu względów. Przede wszystkim jest prawdopodobnie najobszerniejszym zbiorem mongolskich opowieści związanych z indyjskim królem Wikramaditją (sansk. Vikramāditya). Wydaje się, że twórca (twórcy?) rękopisu chciał zebrać w jednym dziele wszystkie trzy cykle tych opowieści, tj. opowieści o Wikramaditji, Ardzi Bordzi i Kisnie. Inne dostępne rękopisy zawierają jedynie jeden z tych cykli lub też ich część.

CECHY RĘKOPISU

Rękopis składa się z kart wykonanych z papieru czerpanego o wymiarach 17 × 40 cm. Manuskrypt napisany jest odpowiednio zaostrzonym patyczkiem, wykonywanym z drewna lub bambusa (podobnie do kalamusa, Helman-Ważny, s. 47) (mong. *qulusun üjüg*), który jest narzędziem najczęściej wykorzystywanym przy sporządzaniu rękopisów w formacie

stosowanym w księgach tybetańskich (tyb. *dpe cha lub po ti*), naśladowujących format indyjskich rękopisów zwanych *pustaka* lub *grantha*, sporządzanych na kartach wykonanych z liści palmowych (Helman-Ważny, s. 40–41, Kara, s. 118–119).

Rękopis sporządzono czarnym tuszem. Czerwonego tuszu użyto jedynie do napisania rozpoczynającej rękopis sanskryckiej formuły *om suv[a]sti* (sansk. *om svasti*) oraz pierwszych wiersów niektórych (począwszy od strony 0331r) rozdziałów w trzeciej, związanej z postacią chana Kisny części rękopisu. Czerwony tusz został też użyty do podkreślenia niektórych fragmentów tekstu, najczęściej otwierających rozdziały.

Rękopis sporządzony jest dość starannym pismem. Kopista nie odróżnia w piśmie liter *č* i *ǰ*. Konsekwentnie stosuje *č* w obu przypadkach, co może świadczyć o archaiczności źródeł, z jakich korzystał. Niekonsekwentnie stosuje natomiast dwukropek, który pozwala odróżnić *γ* od *q*. Czasami stosuje go w miejscach, w których jest on zbędny, tj. w pozycji przed spółgłoską, w której może występować jedynie *γ*. W początkowej części rękopisu kopista konsekwentnie stosuje nietypową formę liczebnika „piąty”, tj. *tabdayar* zamiast typowej formy *tabduyar*. Forma *tabduyar* pojawia się po raz pierwszy dopiero na stronie 0116r. Na stronie 0305v rękopisu dopisano za pomocą chińskiego pędzla pisarskiego (mong. *biir* – z chińskiego *bī(r)*) zdanie: „Jeśli chodzi o to, kto to napisał, to mówi się, że napisał to Tajdzi Jiringbal” (mong. *Egün-yi* (popr. *-i*) *ken bičibe kemebesü Tayiji Yiringbal bičibe kemejükiü*). Na tej samej stronie dopisano też innym, mniej starannym charakterem pisma zdanie: „Zawiera wszelkie czyny świętego króla Bikramidzida” (mong. *Boйда Bigermečid qayan-u aliba yabudal orfu]šiba*). Na stronie 0043 v dopisano też: „Jeśli pomyśleć, kto to napisał, to mówi się, że napisał to Tajdzi Dünrüb (lub: Dönröb)” (mong. *egüni ken bičibe kemen sanabal-a tayiji Dünrüb* (lub: Dönröb) *bičibe gen-e*).

O tym, że autor korzystał z różnych źródeł, może świadczyć fakt, że nawet imię głównego bohatera jednego z cykli – Ardzi Bordzi zapisuje on w różnych formach, tj. jako Arči Booči, Raači Booči, a nawet (najczęściej) Rayiči Booči. Wydaje się to świadczyć o tym, że autor rękopisu nie posiadał wiedzy o fonologii sanskrytu, domniemanego języka oryginału. *R* na początku wyrazu jest niezgodne z fonotaktyką języka mongolskiego, stąd wydaje się, że wersja Raači jest najstarsza. Zawiera ona dwa następujące po sobie elementy graficzne zwane po mongolsku „ząbkem” (mong. *sidün, ačuy*; Kara, s. 41) oddające sanskryckie długie *ā*. W ten sposób zapisuje się długie *a* jedynie w wyrazach zapożyczonych, głównie z sanskrytu. Często ten drugi „ząbek” odczytywany jest jako *n* tak, jak by był odczytywany w rdzennych wyrazach mongolskich, co wynika z cech pisma staromongolskiego. Np. *maha randza* w miejsce sanskryckiego *maharadża* (*mahārājā*). Wydaje się, że pisownia ta wprawiła w zakłopotanie twórcę manuskryptu (lub twórcę manuskryptu, z którego korzystał). Poradził on sobie z tą sytuacją uznając, zgodnie z normami mongolskiej pisowni, że podwójny „ząbek” to w rzeczywistości podwójny element graficzny zwany „piszczelem” (mong. *silbi*) lub „długim ząbkem” (mong. *urtu sidün*; Kara, s. 41) oznaczający literę *i* (mongolskie *a* w środku wyrazu oraz *i* różnią się jedynie długością). W ten sposób powstała prawdopodobnie forma Rayiči.

Rękopis ten nie był dotychczas badany i tłumaczony. Nie wspomina się też o nim w dostępnej literaturze.

DOTYCHCZASOWY STAN BADAŃ NAD TRADYCYJĄ NARRACYJNĄ
ZWIĄZANĄ Z POSTACIĄ KRÓLA WIKRAMADITJI

WERSJA MONGOLSKA

Zbiory opowieści związanych z postacią indyjskiego króla Wikramaditji są jednym z najbardziej popularnych dzieł mongolskich o proveniencji indyjskiej. Najwięcej wiadomości na temat dotychczasowego stanu badań nad tymi zbiorami zawarto w dwóch opracowaniach. Charles Bawden zamieścił je we wstępie do swojego tłumaczenia na język angielski mongolskiej wersji cyklu opowieści o Ardzi Bordzi (Bawden 1960). C. Damdinsuren zawarł je zaś w drugim tomie historii literatury mongolskiej, wydanym przez Mongolską Akademię Nauk w 1977 roku (Damdinsuren, s. 297–350). Oprócz dotychczasowej historii badań i tłumaczeń mongolskiej wersji opowieści związanych z królem Wikramaditją, Damdinsuren zamieścił również krótkie streszczenia standardowych wersji trzech cyklów: Bikramidżid (s. 337–342), Ardzi Bordzi (s. 309–318), Kisna (s. 330–336) oraz streszczenia rozdziałów wersji indyjskiej opowieści o Ardzi Bordzi (sansk. Rājā Bhoja) (Damdinsuren, s. 301–306), opierając się na rosyjskim tłumaczeniu Grincera (Grincer).

Mongolskie opowieści związane z postacią króla Wikramaditji zgrupowane są w trzy cykle, zależnie od postaci głównego bohatera:

1. Bikramidżid (strony 0001v – 0091v rękopisu z MAiP)
2. Ardzi Bordzi (strony 0092r – 0161r rękopisu z MAiP)
3. Kisna (strony 0161r – 0305r rękopisu z MAiP).

Indyjski uczony Raghu Vira w przedmowie do indyjskiego wydania mongolskiej drukowanej wersji z roku 1926 cyklu Bikramidżida nazywa je wręcz trylogią (Bawden 1962, s. 4). Tak samo określa je Damdinsuren (Damdinsuren, s. 297). Sam tytuł manuskryptu, wersji wydanej drukiem lub tłumaczenia nie zawsze daje wskazówkę, do którego z tych cykli należy dany zbiór opowieści. Najczęściej w tytule pojawia się imię Wikramaditja (mong. *Bikramijid*) oraz nawiązanie do 32 figur „drewnianych ludzi” czy ludzi-drzew (mong. *γučin qoyar modon kümün*). W wersji indyjskiej są to niebiańskie nimfy – apszary.

ARDZI BORDZI

Spśród trzech cykli opowieści związanych z królem Wikramaditją, najbardziej popularnym w Mongolii, a zarazem najlepiej zbadanym, jest cykl związany z postacią Ardzi Bordzi. Bawden wspomina, że cykl opowieści o Ardzi Borji przykuł uwagę uczonych już w połowie XIX wieku (Bawden 1960, s. 1). Buriacki lama i uczony Galsan Gomboev opublikował ich rosyjskie tłumaczenie w roku 1858. W tym samym roku zostały one przetłumaczone z języka rosyjskiego na niemiecki przez niemieckiego sanskrytologa Theodora Benfeya. W roku 1867 Bernhard Jülg opublikował swoje własne tłumaczenie na język niemiecki wraz z wersją mongolską (Jülg 1867). Rok później Jülg opublikował niemieckie tłumaczenie Ardzi Bordzi wraz z mongolską i niemiecką wersją *Vetālapañcaviṣṭati* czyli „Dwudziestu pięciu opowieści wampira (sansk. *vetāla*, mong. *siddhi küür* lub *sidetü küür*)”, które są zbiorem opowieści indyjskich, również powiązanych z postacią Wikramaditji (Jülg 1858). Jülg skorzystał z trzech dostępnych mu manuskryptów, wspominał też o czwartym, znajdującym się w Warszawie w prywatnych zbiorach profesora Józefa Kowalewskiego (Bawden 1960, s. 1, Jülg 1868, s. 113–114). Niestety, wobec faktu, że cenne rękopisy Kowalewskiego spłonęły w pożarze, możliwe jest, że i ten rękopis nie

zachował się. W roku 1873 Rachel Harriette Busk, brytyjska podróżniczka i folklorystka, opublikowała angielskie tłumaczenia cyklu opowieści o Ardzi Bordzi, lecz jest to prawdopodobnie tłumaczenie, a raczej adaptacja niemieckiego tłumaczenia Jüla (Busk).

Obecnie wiadomo o wielu manuskryptach znajdujących się w bibliotekach europejskich i azjatyckich. W samej tylko Bibliotece Królewskiej w Kopenhadze zgromadzono 14 rękopisów mongolskich opowieści związanych z królem Wikramaditją. W roku 1928 w Ulan Batorze ukazała się drukiem jedna z edycji tych opowieści i ona właśnie została podstawą tłumaczenia Bawdena wydanego w roku 1960. Bawden zwraca uwagę na to, że o popularności w Mongolii legend związanych z królem Wikramaditją świadczy nie tylko mnogość rękopisów i wydanie jednej z wersji drukiem. Świadczy o tym też legenda o pojawieniu się cyklu tych opowieści zawarta w rękopiśmiennych biografiach Dzanabadzara, uczonego lamy, artysty i mongolskiego przywódcy politycznego – pierwszego z linii Dziecundampów, żyjącego w latach 1635–1723. Wspomina się w nich o dwóch przybyszach z Indii, którzy podróżowali na północ w poszukiwaniu mitycznej krainy Szambhali, związanej z tantrą Kalaczakry. Rękopis używa na nich określenia *adzar*, które według Bawdena oznacza mieszkańca Bengalu lub północnych Indii. Prawdopodobnie wywodzi się ono od sanskryckiego *aczarja* (*ācārya*), oznaczającego ‘nauczyciela, mistrza’. Terminem tym Tybetańczycy, a w ślad za nimi Mongołowie określali mieszkańców Indii północnych, z których pochodzili najczęściej wielcy nauczyciele buddyzmu nauczający Tybetańczyków.

Do legendy tej nawiązuje także kolofon manuskryptu z MAiP (0305r): „Opowieści o świętym królu Bikramidźid oraz o królu Kisna przetłumaczył z języka Indii (tj. sanskrytu) uczeń wielkiego nauczyciela Taranathy (sansk. *Tāranātha mahāguru*) pandita, aczarja Banha (*ācārya* *Banhā*).” (mong. *Boyda Bikramijid qayan. Kisna qayan qoyar-un ülüger-i Daranata Mahā Gürü-yin šabi Banhā Bandida, Ačar-a enedkeg-ün kele-eče monggol-un kele-tür* [praw.: *kelen-dür*] *orčiyulbai*.)

Damdinsuren określa domniemanego tłumacza imieniem Bachaa pandita (Damdinsuren, s. 329). *Tāranātha* to imię wielkiego uczonego tybetańskiej szkoły buddyzmu Dżonang żyjącego w latach 1575–1634. W tym wypadku chodzi jednak o uważanego za jego inkarnację mongolskiego mistrza Dzanabadzara.

Uznanie Dzanabadzara za inkarnację Taranathy miało określony, polityczny powód. W czasach piątego Dalajlamy (1617–1682), kiedy kształtował się nowy polityczny ustrój Tybetu oraz jego relacje z różnymi grupami Mongołów i mandżurską dynastią Qing, dochodziło do przejmowania klasztorów szkoły Dżonang przez szkołę Gelugpa, która uzyskiwała wówczas dominującą polityczną rolę. Dzanabadzara początkowo uznawano za inkarnację Dżamjanga Czodże (tyb. 'Jam dbyangs chos rje), założyciela jednego z trzech największych klasztorów Gelugpy–klasztoru Drepung. Uznanie Taranathy za inkarnację tego mistrza, a w konsekwencji uznanie wykształconego w tradycji Gelugpy Dzanabadzara za inkarnację Taranathy mogło być więc usprawiedliwieniem przejmowania klasztorów Dżonangpy (Bareja-Starzyńska, s. 64, 79, 81–82).

Przetłumaczona przez Bawdena wersja składa się z trzynastu rozdziałów. Zastosowano tu kompozycję ramową. Historią, która spina w całość cykl opowieści, jest opowieść o dzieciach króla Ardzi Bordzi. Bawią się one na wzgórzu. Ścigają się, które pierwsze dotrze na szczyt pagórka. Zwycięzca zostanie na jeden dzień królem i uzyska cechy, którymi powinien być obdarzony prawdziwy władca, jego splendor i mądrość. Następnie król Ardzi Bordzi odnajduje ukryty w pagórku tron z trzydziestoma dwoma prowadzącymi do niego stopniami. Na każdym ze stopni znajduje się drewniana postać. Ardzi Bordzi

próbuje zasiąść na tronie, lecz zostaje powstrzymany przez jednego ze strzegących go drewnianych ludzi. Od niego dowiaduje się, że jest to tron подарowany przez Indrę królowi Wikramaditji. Jeśli Ardzi Bordzi chce zasiąść na tronie, musi dorównać temu legendarnemu władcy. Następnie w kolejnych rozdziałach drewniane postaci opowiadają historię króla Wikramaditji: o jego narodzinach oraz o tym, jak się zagubił i historię jego odnalezienia. Po śmierci swego ojca Wikramaditja ucieka z królestwa wraz ze swoją matką i jej damami dworu. Jedna z nich rodzi wkrótce chłopca, który zostaje ukryty w wilczym legowisku. Wikramaditja zaś wychowywany jest przez władcę sąsiedniego królestwa. Dzięki podstępowi udaje mu się odbić Szalu, owego chłopca porzuconego w wilczym legowisku, z rąk kupców, którzy go pojмали. Wikramaditja wraz z Szalu powraca następnie do swego rodzinnego królestwa i odbija je z rąk demona, który w międzyczasie je zagarnął. Następnie obaj w przebraniu żebraków ujarzmiają demony w sąsiednich państwach. W rozdziale trzecim wygnany z królestwa minister natrafia na mieszkającą w jaskini boginię, zwaną Słoneczną Dakinią (mong. *ingri-yin keüken Naran Dakini*). Minister prowadzi do jej jaskini Bikramidżida, Szalu i trzech ministrów. Król wraz z towarzyszami przybiera formę przedmiotów należących do bogini. Podstępem udaje mu się doprowadzić do tego, by przerwała swe milczenie, a w konsekwencji została jego żoną. W rozdziale czwartym pojmana zostaje obdarzona mądrością papuga, która poprzez swe opowieści odwodzi Słoneczną Dakinię od zdrady męża. Według Bawdena jest to w zasadzie nowa opowieść ramowa i prawdopodobnie powstała niezależnie od opowieści o magicznym tronie. Rozdział piąty opowiada o tym, jak syn Indry staje się ojcem Wikramaditji. Rozdział ten kończy się nieco odmienną recenzją rozdziału pierwszego.

Rozdziały szósty i siódmy to z kolei nieco zmieniona wersja rozdziału drugiego. Rozdział ósmy to opowieść o podróży Bikramidżida na grzbiecie mitycznego ptaka Kalawinki (sansk. *kalaviṅka*) do miasta umarłych. Rozdział dziewiąty to opowieść o joginie, chłopcu urodzonym podobnie jak Bikramidżid w niezwykle sposób. Nastaje on na życie Bikramidżida, ale zostaje ostatecznie zabity przez niego w świątyni Dewi. Następnie Bikramidżid wchodzi do ciała martwej papugi i zaczyna nauczać dharmy Buddy jako król papug. W rozdziale dziesiątym jogin powraca w ciele króla Wikramaditji, ale zostaje zdemaskowany przez królową. Jogin rozkazuje ptasznikom schwytać wszystkie papugi. Wikramaditja jako król papug oferuje siebie za wszystkie inne ptaki. Trafia do królowej, która podstępem skłania jogina do wejścia w ciało martwej owcy. Wtedy Wikramaditja powraca do swego ciała. Jogin w ciele owcy ucieka, ale wchodzi w ciało zmarłego pustelnika. Wikramaditja sprowadza go, osadza na tronie i każe mu medytować, a sam udaje się w podróż.

Następnie opisana jest historia, którą Damdinsuren traktuje jako oddzielny rozdział. Pewien mędrzec ma leniwego syna. Przed śmiercią wypowiada on słowa „Dżadbabuu Dadbabuu”. Syn sprzedaje je za złoto jako drogocenne nauki królowi Wikramaditji. Wikramaditja wyrusza do sąsiedniego państwa Króla Dobrej Doktryny, gdzie przedstawia się jako Dżadbabuu Dadbabuu i służy u pewnego mędrca. Udaje mu się ochronić córki króla, generała i dwóch ministrów przed synem nauczającego je mędrca. Następnie trafia do sąsiedniego królestwa Króla Fałszywej Doktryny. Król ten chce pojąć za żonę córkę Króla Dobrej Doktryny. Ta nie jest mu posłuszna, więc czyni ją nierządnicą. Wikramaditja spotyka się z nią. Król wysła swych ludzi, by pobrali od niego opłatę za to spotkanie. Kiedy im się to nie udaje, pojawia się sam z żołnierzami. Wikramaditja ujawnia swą prawdziwą tożsamość, następnie zasiada na tronie i naucza doktryny Buddy, by ostatecznie powrócić do swego królestwa.

W rozdziale jedenastym dwóch mędrców z nieba Tuszita odradza się jako syn króla i syn ministra. Zostają wygnani z królestwa, gdy jeden z nich grając w „zoškę” (mong. *tebeg*, Stachowski), przez przypadek trafia w królową. Ratują córkę władcy sąsiedniego królestwa z rąk demona, jednak syn króla podstępem porzuca syna ministra w głębokiej studni. Ratuje go siedmiu mędrców z Indii. Powraca, ale syn króla łamie mu rękę i nogę. Zostawia go pod wyschniętym drzewem, które ponownie owocuje. Kiedy król i królowa dowiadują się o wszystkim, chcą ukarać syna króla, ale syn ministra sprzeciwia się temu. Zostaje on jedynie wygnany.

Rozdział dwunasty to dalszy ciąg tej historii. Syn ministra odmawia poślubienia królowej. Udaje się do świątyni Awalokiteśwary, gdzie spotyka wyczerpanego syna króla. Razem odpoczywają pod drzewem Bodhi. Syn króla ulega jednak czarowi wizerunku dziewczyny, namalowanego przez boginię z nieba Sukhawati. Syn ministra udaje się do krainy Sukhawati, po czym znowu ratuje syna króla.

Rozdział trzynasty opowiada o synu królowej, żony Wikramaditji, o imieniu Mający Turkusowe Uszy (mong. *Ogyu čiki-tü*). Królowa umiera, martwiąc się o przyszłość swych dzieci. Po trzech latach żaloby król udaje się na wyprawę łowiecką. Tam napotyka demonicę w postaci pięknej dziewczyny. Ulega jej urokowi i bierze za żonę. Zapomina o dzieciach, które zostają ukryte przez Ministra Magii. Kiedy demonica dowiaduje się o dzieciach, symuluje chorobę i żąda ich języków oraz serc jako lekarstwa. Jednak udaje się im ujść z życiem. Syn królowej zostaje królem sąsiedniej krainy. Powraca i zabija demonicę. Wyczerpany król, którego krew wysysała codziennie demonica, powraca do zdrowia, a Mający Turkusowe Uszy strzeże obu królestw. Główna opowieść stanowiąca ramę kompozycji jest uzupełniona opowieściami pobocznymi.

Antoine Mostaert opublikował kolekcję opowieści dotyczących króla Wikramaditji w *Textes oraux ordos* (Mostaert 1937), następnie zaś ich tłumaczenie francuskie w *Folklore ordos* (Mostaert 1949). Spisane są one głównie z tradycji ustnej. Opowieści te znajdują swe odpowiedniki w wersji drukowanej, stanowiącej podstawę tłumaczenia Bawdena oraz w manuskryptach, zgromadzonych w Bibliotece Królewskiej w Kopenhadze. Jedynie opowieść końcowa i rozdział ósmy nie mają swych odpowiedników (Bawden 1960, s. 5).

Jak zauważa Bawden, układ zbiorów opowieści związanych z królem Bikramidzidem, Ardzi Bordzi i 32 drewnianymi figurami nie jest i być może nigdy nie był ściśle zdefiniowany. Chociaż struktura tych zbiorów jest taka sama, to różnią się one wyborem konkretnych opowieści. Różnią się także liczbą opowieści i żaden ze zbiorów nie zbliża się nawet do liczby 32. Znajduje to również odzwierciedlenie w manuskrypcie z MAiP, którego część związana z Ardzi Bordzi wydaje się mieć najmniej konsekwentną, a wręcz chaotyczną strukturę, w przeciwieństwie do dwóch pozostałych części.

KISNA

Oprócz cyklu związanego z Ardzi Bordzi istnieją przynajmniej dwa inne mongolskie cykle opowieści związane z królem Bikramidzidem. Już Jülg opisywał zbiór trzydziestu dwóch podwójnych opowieści, których głównym bohaterem w miejsce Ardzi Bordzi jest król o imieniu Kisna lub Gasna (Bawden 1960, s. 5–6; Jülg 1868, s. XII–XIII). Prawdopodobnie jest to mongolska wersja sanskryckiego imienia Kṛṣṇa. Berthold Laufer również wspomina o tej kolekcji (Bawden 1960, s. 6; Laufer 1907). Opublikował też pięć opowieści z tej kolekcji Hansa Conona von der Gabelenza (Laufer 1898) w tłumaczeniu na język niemiecki. Zagubiony rękopis tego tłumaczenia został ponownie, tym razem już w całości, opublikowany w roku 2004 przez Hartmuta Walravensa (Walravens).

W Mongolii Wewnętrznej wydano w roku 1958 cykl sześćdziesięciu czterech opowieści związanych z królem Kisną pod tytułem „Opowieści trzydziestu dwóch drewnianych osób” (mong. *γučин qoyar modon kümün-ü üllüger*). Zgodnie z kolofonem zostały one przetłumaczone w roku 1686 przez Bagaqan Panditę z języka Indii (tj. sanskrytu) w miejscu zwanym Gurban Sajchan. Oryginał, z którego sporządzono to wydanie znajduje się w Bibliotece Instytutu Historii i Literatury Mongolii Wewnętrznej. Wiadomo też o dwóch innych manuskryptach przechowywanych w bibliotekach Mongolii Wewnętrznej. Trzy z pięciu opublikowanych przez Laufera opowieści mają swe odpowiedniki w tej publikacji (Bawden 1960, s. 6).

Damdinsuren (Damdinsuren, s. 343) wspomina ponadto o rękopisie znajdującym się w zbiorach Mongolskiej Biblioteki Państwowej, różniącym się od wersji, która wyszła drukiem. Zauważa występowanie w nim wielu terminów związanych z okresem panowania w Mongolii mandżurskiej dynastii Qin. Na podstawie analizy kolofonów Damdinsuren stwierdza, że istnieją dwa tłumaczenia cyklu opowieści o królu Kisnie. Jednego miał dokonać Bagachan pandita, prawdopodobnie w roku 1746, drugie zaś miało być dziełem Bachaa pandity. Imię to występuje w rękopisie z MAiP w formie Banhā. Według Damdinsurena (Damdinsuren, s. 343–348), choć są to dwa różne tłumaczenia, to kilka rozdziałów jest identycznych. Bachaa pandita to według niego znany z biografii Dzanabadzara jego pochodzący z Indii uczeń znany pod mongolskim imieniem Czuluun Churuut (Posiadający Kamienny Palec). Tłumaczenia wersji wydanej drukiem w Mongolii Wewnętrznej na język angielski dokonała córka Raghu Viry, Shushana Lohia (Lohia).

Cykl ten rozpoczyna się od opisu zabawy dzieci w króla i ministrów na wzgórze. Odkrywają one tron. Wysłany zostaje minister, aby przygotować tron dla króla Kisny. Król wysyła kolejno 32 ministrów, z których każdy nosi mongolskie imię. Za każdym razem opowiadają oni o czynach Kisny. W odpowiedzi 32 drewnianych ludzi, noszących indyjskie imiona, opowiada historie z życia króla Wikramaditji. Żadna z tych historii nie znajduje odpowiednika w zbiorze związanym z Ardżi Bordżi.

Wydaje się, że ta część trylogii związanej z królem Wikramaditją zawiera najwięcej elementów mongolskich. Pojawiają się też w niej postaci związane z rozwojem buddyzmu w Tybecie takie, jak Marpa i Milarepa oraz nauczyciel Marpy – Naropa.

BIKRAMIDŻID

W roku 1924 (Bawden 1960, s. 9; Damdinsuren, s. 300 podaje rok 1923) opublikowano w Mongolii jeszcze inny cykl opowieści związanych z królem Wikramaditją. Nosi on tytuł „Historia indyjskiego króla Bikramidżida” (mong. *Enekeg-ün γaγar-un Bigarmijid qayan-u tuγujū orušiba*). Opisuje on czyny króla Wikramaditji od narodzin, poprzez opuszczenie domu na skutek rodzinnego konfliktu, do śmierci w wieku lat osiemdziesięciu. Opisuje, jak po opuszczeniu domu udaje się on na uwiecznione sukcesem poszukiwanie swej przyszłej żony „zrodzonej z lotosu, obdarzonej 32 [szczególnymi] oznakami oraz tysiącem promieni światła”. Opisuje również, jak po śmierci Wikramaditji jego tron został ukryty przez Indrę i jak został on zabezpieczony poprzez umieszczenie na schodach do niego prowadzących 32 figur drewnianych postaci. Każda z tych figur miała opowiadać o jakimś czynie Wikramaditji temu, kto pretendowałby do zasiadania na jego tronie. Chociaż cykl ten składa się z 32 rozdziałów opatrzonych „indyjskimi” tytułami, to cała jego akcja toczy się jeszcze przed umieszczeniem 32 drewnianych postaci na tronie. Nic nie wiadomo na temat oryginału, na podstawie którego powstała ta edycja. Kolofon stwierdza jedynie, że została ona skopiuwana z oryginału z niewielkimi poprawkami.

Wersja ta została ponownie opublikowana w roku 1962 przez Bawdena jako *Vikramāditya Tales from Mongolia* (Bawden 1962). Według Bawdena cykl ten wykazuje pewne podobieństwa do cyklu związanego z królem Kisną (dwie opowieści można również znaleźć w cyklu związanym z królem Kisną), jego zaś niezdarne i pełne powtórzeń konstrukcja wskazuje na pierwotnie ustny charakter tego cyklu (Bawden 1962, s. 7). Choć chronologicznie opowiada on o wydarzeniach wcześniejszych niż te zawarte w cyklach związanych z Ardżi Bordżi oraz Kisną, to prawdopodobnie powstał on najpóźniej. Według Bawdena cykl ten jako całość wykazuje związki z czwartym opowiadaniem z newarskiego zbioru opowieści opublikowanego przez Jorgensena (Jorgensen). Autor artykułu, nie mając dostępu do tej publikacji, nie miał możliwości sprawdzenia, czy jest to wersja sporządzona w sanskrycie, czy w też języku newarskim. W mongolskiej wersji tego cyklu prawie nie występują elementy związane z kulturą Mongolii. Bawden wspomina też o podobieństwie pewnych opowieści do utworów koreańskich i chińskich (Bawden 1962, s. 18). Streszczenia poszczególnych rozdziałów zawarł w swym opracowaniu Damdinsuren (Damdinsuren, s. 330–336) oraz Bawden – we wstępie do edycji z roku 1962 (Bawden 1962, s. 8–16).

WERSJA INDYJSKA

Zbiór opowieści o królu Wikramaditji należy do najbardziej popularnych zbiorów w literaturze indyjskiej. Do naszych czasów dotrwało wiele wersji sanskryckich. Niektóre z nich były tłumaczone na inne języki Indii. Wiadomo też o jednej wersji prakryckiej, która została przetłumaczona na sanskryt (Haksar, s. x).

Wersje sanskryckie składają się z dwóch części. Pierwsza zawiera opowieść ramową w ośmiu lub dziewięciu rozdziałach. Wstępne sześć rozdziałów opowiada o królu Wikramaditji, okolicznościach przejścia przez niego władzy po abdykacji jego brata przyrodniego, otrzymaniu od Indry magicznego tronu, o ostatniej jego bitwie i śmierci. Pozostałe rozdziały pierwszej części opowiadają o odkryciu tronu przez króla o imieniu Bhoja i jego próbach wejścia na tron. Druga część to 32 opowieści o królu Wikramaditji (Haksar, s. xi).

W roku 1574 na polecenie cesarza Akbara z dynastii Wielkich Mogołów zbiór tych opowieści został przetłumaczony na język perski. Ta właśnie wersja była przetłumaczona na francuski przez Lescalliera i opublikowana w Nowym Jorku w roku 1817.

Przekład z sanskrytu na język angielski został opublikowany dopiero w roku 1926 przez Franklina Edgertona (Edgerton 1926). Rękopisy sanskryckie opatrzone są różnymi tytułami. Niektóre z nich odnoszą się do imienia Wikramaditji, inne zaś do tronu lub liczby 32 strzegących go statuetek niebiańskich nimf – apsar (w wersji mongolskiej są to „drewniani ludzie”). Edgerton arbitralnie wybrał tytuł *Vikramacarita* („Przygody /lub dzieła/Wikramy”). Obecnie w literaturze przedmiotu najczęściej stosuje się tytuł *Sinhasadanadvatrimśikā* (*Siṃhāsānadvatrimśikā*) czyli „Trzydzieści dwie opowieści tronu”; (Haksar, s. xiii). Edgerton korzystał z 30 manuskryptów i dwóch wersji drukowanych (Edgerton 1926, v. 27, s. 247). Zgrupował je w pięć recenzji tekstu sanskryckiego i cztery z nich opublikował wraz z dosłownymi ich tłumaczeniami na język angielski. Wszystkie opowieści opowiadane są królowi Bhoja panującemu w Dharze (sansk. Dhārā). Jest to historyczna postać panująca w latach 1018–1055. Różne recenzje zbiorów tych opowieści zawierają jednak odniesienia do późniejszych dzieł sanskryckich, dlatego datuje się je na przełom XIII i XIV wieku (Haksar, s. xv).

Powstał także nowy przekład na język angielski, którego dokonał A. N. D. Haksar, opublikowany pierwotnie w Indiach w roku 1998. Jest to jednak przekład oparty na

publikacji Edgertona, swobodnie korzystający z różnych recenzji tekstu sanskryckiego, pozbawiony aparatu krytycznego.

Jak zauważa Bawden (Bawden 1960, s. 9), historie zawarte w mongolskiej wersji tych opowieści wykazują jedynie odległe podobieństwo do tych opublikowanych przez Edgertona. Natomiast istnieje wersja newarska, opublikowana przez Hansa Jorgensena (Jorgensen), w której Bawden doszukał się pewnych podobieństw. Rozdział otwierający wersję newarską zawiera historię dzieci bawiących się na wzgórzu, podobną do wersji znanej z mongolskiego cyklu opowieści o królu Ardži Bordži. Niektóre z rozdziałów wykazują częściowe podobieństwo do rozdziałów z manuskryptów mongolskich przechowywanych w Bibliotece Królewskiej w Kopenhadze. W pierwszym rozdziale wersji newarskiej można też dopatrzeć się podobieństwa do jednej z opowieści z cyklu Kisny.

PODSTAWOWE INFORMACJE O RĘKOPISACH DOSTĘPNYCH ZDALNIE

Oprócz zdigitalizowanego (w formie fotografii) manuskryptu z MAiP istnieje jeszcze kilka wersji dostępnych on-line:

WERSJA Z BIBLIOTEKI BRYTYJSKIEJ

Na stronie Biblioteki Brytyjskiej (British Library) znajduje się zdigitalizowany (w formie fotografii) rękopis opowieści o Ardži Bordži pochodzący z Dacanu Agińskiego w Buriacji, skatalogowany pod numerem EAP813/8/36, o mongolskim tytule *Arji Borji qayan-u šastar tuguji oruşıba*. [„Historia śiastra króla Ardži Bordži”]

WERSJE TYBETAŃSKIE

W Narodowym Muzeum Mongolii znajdują się cztery rękopisy w języku tybetańskim, które zostały zdigitalizowane (w formie fotografii) przez Buddhist Digital Resource Center (d. Tibetan Buddhist Resource Center). Są one dostępne na stronie <https://library.bdrc.io>. Są to tłumaczenia na język tybetański z języka mongolskiego cykli opowieści związanych z postaciami Kisny i Ardži Bordži:

- bdr:W1NLM332 *rje rgyal po chen po ki si nas bi kra mi ji ta'i khri la bzhugs pa'i phyir du shing mi'i dang po mahā kā la nas bzung ste shing mi so gnyis pa'i bar du phan tshun smra ba'i lo rgyus* („Historia rozmowy wielkiego króla, pana Kisny, z drewnianymi ludźmi, począwszy od pierwszego – Mahakali po trzydziestego drugiego, w celu wstąpienia na tron Wikramaditji);
- bdr:MW1NLM333 *rje rgyal po chen po ki si nas bi kra mi ji ta'i khri la bzhugs pa'i phyir du shing mi'i dang po mahā kā la nas bzung ste shing mi so gnyis pa'i bar du phan tshun smra ba'i lo rgyus* („Historia rozmowy wielkiego króla Kisny z drewnianymi ludźmi, począwszy od pierwszego – Mahakali po trzydziestego drugiego, w celu wstąpienia na tron Wikramaditji”);
- bdr:MW1NLM853 *rje rgyal po bi kra mi ji ta'i dka' ba spyod pa'i le'u so gnyis* („Trzydzieści dwa rozdziały o niebezpiecznych przygodach króla Wikramaditji”);
- bdr:MW1NLM344 *rje rgyal po bi kra mi ji ta'i spyod pa ni shing mi'i dang po las brtsams te shing mi bcu gsum gyi bar du rgyal po chen po arja purja dang phan tshun smra bar byed pa'i lo rgyus* („Historia rozmów wielkiego króla Ardži Bordži, z drewnianymi ludźmi, począwszy od pierwszego po trzynastego, o czynach wielkiego króla, Pana Wikramaditji”).

WERSJA OJRACKA

Na stronie Digital Library for International Research (<http://www.dlir.org>) znajduje się zdigitalizowany (w formie fotografii) ojracki rękopis cyklu opowieści o królu Wikramaditji o tytule *Begeremjid xāni olon töröliyin touji öüni yucin xoyor modon kümün üliġer üzüüleqsen yeke kölgöni sudur orošibo* („Sutra Wielkiego Wozu ukazująca opowieści trzydziestu dwóch drewnianych ludzi [czyli] różnego rodzaju historie o królu Wikramaditji”) skatalogowany pod numerem 11346. Jest on szczególnie interesujący, gdyż został sporządzony w języku i piśmie ojrackim (*todo biczig*, tzw. „przejrzystym piśmie”) i jest stosunkowo obszerny – liczy 214 stron.

PODSUMOWANIE

Choć mongolskie cykle opowieści związane z królem Wikramaditją są badane przez europejskich orientalistów już od XIX wieku, nie wszystkie kwestie z nimi związane zdołano wyjaśnić. Przede wszystkim niewyjaśnioną pozostaje kwestia języka ich oryginału. Kolofony wskazują na sanskryt. Byłaby to jednak sytuacja wyjątkowa, gdyż większość dzieł indyjskich dotarła do Mongołów za pośrednictwem języka tybetańskiego. Dotychczasowy stan badań pozwala jedynie na stwierdzenie istnienia tybetańskich przekładów z języka mongolskiego. Należałoby jednak zbadać tę kwestię dokładniej. Trzeba także sprawdzić, czy wersja mongolska mogłaby być w jakikolwiek sposób powiązana z którąś z recenzji indyjskich. Osobną kwestią pozostaje relacja rękopisu z Muzeum Azji i Pacyfiku do innych znanych rękopisów mongolskich i ojrackich.

BIBLIOGRAFIA

- Bareja-Starzyńska, Agata. *The Biography of the First Khalkha Jetsundampa Zanabazar by Zaya Pandita Luvsanprinlei*. Elipsa, 2015.
- Bawden, Charles. *Tales of King Vikramāditya and the Thirty-two Wooden Men*. Śatapitaka, t. 13, 1960.
- Bawden, Charles. *Vikramāditya Tales from Mongolia*. Śatapitaka, t. 22, 1962.
- Bilguudei, G., Otgonbaatar, R., Cendina, A. Ц. Дамдинсүрэнгийн гэр музейн Монгол ном судрын бүртгэл. Шинжлэх ухааны академи, 2018.
- Busk, Rachel Harriette. *Sagas from the Far East or Kalmouk and Mongolian Traditionary Tales*. Griffith and Farran, 1873.
- Damdinsuren, Cendiin; Cend D. (red.). *Монголын уран зохиолын тойм II*. Шинжлэх ухааны академийн хэвлэл, 1977.
- Edgerton, Franklin. *Vikrama's Adventures*. Harvard Oriental Series, t. 26, 27. Harvard University Press, 1926.
- Edgerton, Franklin. *A Hindu Book of Tales: The Vikrama-carita*. “The American Journal of Philology”, t. 33, nr. 3, 1912, pp. 249–284.
- Gomboev, Galsan. *Ardži-Burdži. Mongol'skaja pověst', perevedennaja s Mongolskago Lamoju Galsan-gomboevym*. Obščezanimatel'nyj Vestnik, nr 1, 1858.
- Grincer, Pavel Aleksandrovič. *Žizn' Vikramy, ili 32 istorii carskovo trona*. Vostočnaja Literatura, 1960.
- Haksar, A. N. D. *Simhāsana Dvātriṃśikā. Thirty-Two Tales of the Throne of Vikramaditya. Translated from Sanskrit with the Introduction by A. N. D. Haksar*. Penguin Classics, 2006 (Penguin Books India 1998).
- Heissig, Walther (assisted by Charles Bawden). *Catalogue of Mongol Books, Manuscripts and Xylographs (Catalogue of Oriental Manuscripts, Xylographs etc. In Danish Collections, vol. 3)*. The Royal Library, Copenhagen, 1971.
- Helman-Ważny, Agnieszka. *Sztuka tybetańskich ksiąg klasztornych*. Trio, 2009.
- Jorgensen, Hans. *Batšaputrikākathā. The Tales of the Thirty-Two Statuettes*. Ejnar Munksgaard, 1939.

- Jül, Bernhard. *Mongolische Märchen: Erzählung aus der Sammlung Ardschi-Bordschi; Ein Seitenstück zum Gottesgericht in Tristan und Isolde. Mongolisch und deutsch herausgegeben von B. Jül. Wagner, 1867.*
- Jül, Bernhard. *Mongolische Märchen-Sammlung. Die neun Märchen des Siddhi-Kür nach der ausführlichen Redaction und die Geschichte des Ardschi-Bordschi Chan. Mongolisch mit deutscher Übersetzung und kritischen Anmerkungen. Wagner, 1868.*
- Kara, Georgy. *Knigi mongolskich kočevnikov. Nauka, 1972.*
- Laufer, Berthold. *Fünf indische Fabeln: aus dem Mongolischen von Hans Conon der Gabelentz/ aus einer unveröffentlichten Hand-schrift der Königl. Bibliothek von B.Laufer. „Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft“, 1898.*
- Laufer, Berthold. *Skizze der Mongolischen Literatur. Harrassowitz, 1907.*
- Lescallier, M. le Baron. *Le Trône Enchanté, Conte Indien traduit du Persan par M. le Baron Lescallier. J. Desnoues, 1817.*
- Lohia, Shushama. *The Mongol Tales of the 32 Wooden Men (Gučin Qoyar Modon Kümün-ü Ülüger) in Their Mongolian Version of 1746 (1686). Translated and annotated by Shushama Lohia. Asiatische Forschungen, t. 25. Harrassowitz, 1968.*
- Mostaert, Antoine. *Textes oraux ordos, recueillis et publiés avec introduction, notes morphologiques, commentaries et glossaire. H. Vetch, 1937.*
- Mostaert, Antoine. *Folklore ordos. Catholic University, 1947.*
- Niammiagmar B. Хэл зохиолын хүрээлэнгийн монгол бичмэл дармал номын бүртгэл. Амжилтын гарц ХХК, 2012.
- Sazykin A.G. *Katalog Mongol'skih Rukopisej i Ksilografov Instituta Vostokovedenija Akademii Nauk SSSR, tom I. Nauka, 1988.*
- Stachowski, Marek. *Jak się ma „jasiek” do „Jaška”, a „zoška” do „Zoški”? „LingVaria”, t. 6, nr 2(12), 2011, s. 103–110.*
- Uspensky, L. Vladimir. *Catalogue of the Mongolian Manuscripts and Xylographs in the St. Petersburg State University Library. Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, 1999.*
- Walravens, Hartmut. *Die Geschichte von Kasna Chan. Ein Mongolischer Erzählzyklus. Nach einer nur verschollenen Handschrift übersetzt von Hans Conon von der Gabelentz. Aus dem Manuskript herausgegeben von Hartmut Walravens. Harrassowitz, 2004.*

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- Wersja z Biblioteki Brytyjskiej: <https://eap.bl.uk/archive-file/EAP813-8-36> [15.05.2022].
- Wersje tybetańskie: <https://library.bdrc.io/show/bdr:MW1NLM332> [15.05.2022].
- <https://library.bdrc.io/show/bdr:MW1NLM333> [15.05.2022].
- <https://library.bdrc.io/show/bdr:W1NLM853> [15.05.2022].
- <https://library.bdrc.io/show/bdr:MW1NLM344> [15.05.2022].
- Wersja ojracka: <http://www.dlir.org/archive/items/show/11346> [15.05.2022].